

Sergiusz RIABININ, Małgorzata OLEARNIK

Z obserwacji nad bioekologią ptaków Lublina w okresie zimowym

Наблюдения над биоэкологией птиц города Люблина в период зимы

From Observations on Bioecology of Birds of Lublin during Winter Season

I. WPROWADZENIE

O ile awifauna miast Polski w okresie gniazdowym poznana jest dobrze, o tyle brak jest publikacji dotyczących jej stanu zimowego. Niniejsze materiały uzupełniają tę lukę. Głównym walorem przedstawionych materiałów mogą być w pierwszym rzędzie ich aspekty bioekologiczne, etologiczne oraz dotyczące ochrony przyrody (ochrony ptaków) i urbanizacji. Większość podanych w pracy zjawisk nie ma charakteru „odkrywczego”, jednak traktowane jako elementy całego kontekstu ekologicznego („zima” w urbicenozech) mogą mieć w przyszłości swoistą wartość, kiedy badania te, obecnie inicjowane, będą w przyszłości w pełni rozwijane. Praca ta ma także wydźwięk regionalny, gdyż jest jedną z cyklu prac nad awifauną Lublina (1—3). Obserwacje prowadzone były w latach 1951—1983.

II. PRZEGLĄD GATUNKÓW

Wrona siwa — *Corvus corone* L.

Spotykana na wszystkich niemal śmietnikach, trawnikach, okolicznych nieużytkach, w koronach drzew; często razem z kawkami i gawronami; znacznie mniej liczna od nich.

Gawron — *Corvus frugilegus* L.

Bardzo pospolicie, spotykany prawie wszędzie (często razem z kawkami i wronami siwymi); występuje zwykle gromadnie w wię-

kszych lub mniejszych stadach, w zadrzewieniach parkowych, cmentarnych i innych (w koronach drzew i na ziemi), jest częstym bywalcem ogródków działkowych, przydomowych, śmietników i wszelkich nieużytków porośniętych chwastami; penetruje trawniki, odtajała ziemię i kretowiska; gromadzi się często i to licznie wzdłuż brzegów rzek, zwłaszcza przy kolektorach (razem z mewami śmieszkami); kilkutyśięczne stada ze wszystkich stron miasta gromadzą się na wspólne noclegi na drzewach przy cukrowni, widzi się je także zapadające na ziemię, na samych odstojnikach itp.; migracje na noclegi rozpoczynają się zwykle od wczesnych godzin popołudniowych; mniejsze skupienia noclegowisk gawronów spotykane były na obszarze całego miasta (np. cmentarz przy ul. Lipowej i inne); większe natomiast — jedynie obok odstojników cukrowni przy Parku Ludowym.

K a w k a — *Coloeus monedula* L.

Spotykana w tych samych środowiskach jak gawron (poza gromadnymi jego noclegami).

S r o k a — *Pica pica* (L.)

Pojedyncze ptaki spotykano w zimie w całym mieście, zwłaszcza w środowiskach zadrzewionych (parki, cmentarze).

S z p a k — *Sturnus vulgaris* L.

W cieplejsze zimy pozostaje w mieście. Spotykano go wówczas przy śmietnikach w pobliżu zabudowań, na trawnikach, na parapetach okien i balkonach, przy karmnikach, na drzewach; na noclegi zalatuje gromadnie, nocując często razem z synogarlicami tureckimi. W zimie lat 1975/1976 i 1976/1977 obserwowany był z tymi ptakami przy ul. Buczka i Żmigród, w pobliżu gmachów Seminarium Duchownego w koronach jesionoklonów i jesionów, tuż pod oświetlonymi latarniami nad ruchliwą ulicą (Buczka).

G i l — *Pyrrhula pyrrhula* (L.)

Pospolity gatunek z grupy gości zimowych, pojawiający się jednak w Lublinie w poszczególnych latach nie tak samo licznie; najczęściej spotykany bywa na takich drzewach i krzewach oraz roślinach zielnych, jak: jarzębina, klon zwyczajny, klon jesionolistny, je-

sion, bez lilak, kalina, dzika róża, ślázówka, nawłóć. Obserwowany także na drzewach owocowych, żerujący na ich pąkach (np. 29 I 1974 r. i 1 II 1984 r. Park Akademicki).

Grubodziób — *Coccothraustes coccothraustes* (L.)

Pojedyncze ptaki spotykane były w okresie jesienno-zimowym, głównie na terenie Dzielnicy Uniwersyteckiej (Park Akademicki, ul. Akademicka, ul. Nowotki i inne).

Dzwoniec — *Chloris chloris* (L.)

Pojedyncze ptaki spotykano dość często w różnych miejscach i środowiskach (ogródki działkowe, chwastowiska, parki, cmentarze, zielen przyosiedlowa); szczególnie często w zadrzewieniach tui, na śnieguliczce, róży, dereniu świdwie, słoneczniku).

Makolągwa — *Carduelis cannabina* (L.)

Często spotykana na chwastowiskach, porośniętych bylicą, komosą, podróżnikiem i innymi; nieraz wraz z trz nadłami.

Makolągwa żółtodzioba — *Carduelis flavirostris* (L.)

Spotykana zwykle na chwastowiskach, nieraz z czeczotkami. Liczebność w poszczególnych latach była różna.

Czeczotka — *Carduelis flammea* (L.)

Nieraz z makolągwami, czyżykami i dzwońcami spotykane stada na chwastowiskach, w ogródkach działkowych, a także na drzewach (olszyny, tuje, brzozy i inne). Liczebność w poszczególnych latach różniła się.

Czyżyk — *Carduelis spinus* (L.)

Spotykany na olszach, brzozach, tujach, także i na ziemi (trawy, ściółka); nieraz z sikorami i gilami. Liczebność w poszczególnych latach była różna.

Szczygieł — *Carduelis carduelis* (L.)

Pospolity w koronach wysokich drzew, często w pobliżu ruchliwych arterii, a także w ogródkach działkowych, na chwastowiskach.

Zięba — Fringilla coelebs L.

W okresie zimowym spotykana niekiedy przy karmnikach wraz z wróblami, sikorami bogatkami i innymi (np. 14 XII 1974 r. — karmnik na cmentarzu przy ul. Lipowej, M. Ochmińska 1975 *).

Zięba jer — Fringilla montifringilla L.

W dniu 16 II 1977 r. obserwowano samca wraz z wróblami na jarzębinie i głogu.

Wróbel domowy — Passer domesticus (L.)

Poza żerowaniem tego gatunku (często z gawronami i kawkami) na miejskich nieużytkach, śmietnikach itp. warto są zanotowania gromadne noclegi wróbli, tzw. „sejmy”; z roku na rok mają one miejsce w różnych punktach miasta, a liczebność ich jest różna. Przykłady: — w r. 1977 — gromadnie nocowały w otworach wentylacyjnych przy ul. Bieruta 20 (H. Mazurek 1977), a także na wysokich topolach przy ul. Hanki Sawickiej oraz przy ul. Przechodniej i Glinianej (r. 1978).

Wróbel mazurek — Passer montanus (L.)

Pospolity gatunek, spotkany w różnych środowiskach (zwłaszcza peryferyjnych): chwastowiskach, nieużytkach, polach, podwórkach, śmietnikach, ogródkach działkowych.

Trznadel — Emberiza citrinella L.

Obecnie spotykany na miejskich peryferiach, głównie w okresie zimowym: nieużytki, pola, stogi siana, drogi podmiejskie; w latach 1971 i 1972 widywano pojedyncze ptaki późną jesienią i zimą na skrajach cmentarzy przy ul. Lipowej i Unickiej (A. Gardawska 1973).

Potrzeszcz — Emberiza calandra L.

Spotykany jedynie na peryferiach miasta (np. 20 XI 1974 r. pojedyncze osobniki na chwastowiskach przy Bystrzycy).

* Cytowane nazwiska i lata dotyczą prac magisterskich wykonanych w Zakładzie Ochrony Przyrody UMCS pod kierunkiem S. Riabinina.

Śnieguła — *Plectrophenax nivalis* (L.)

Stada śnieguł obserwowano na peryferiach miasta jedynie w marcu 1952 r. w czasie obfitych opadów śnieżnych (1).

Dzierlatka — *Galerida cristata* (L.)

Należy do ptaków często spotykanych w zimie w pobliżu zabudowań gdzie przebywa obok śmietników, nieużytków z chwastami, na trawnikach, a także obok młynów i magazynów zbożowych.

Pliszka siwa — *Motacilla alba yarrelli* Gould.

Ten rzadko zalatujący gatunek pliszki siwej (o wyraźnie czarnym ubarwieniu grzbietu) obserwowano tylko jeden raz nad brzegiem Bystrzycy, przy odtajalej części rzeki, obok mostu przy cukrowni, na tyłach Parku Ludowego, 22 XII 1981 r.

Mysikrólik — *Regulus regulus* (L.)

Występowanie tego gatunku w poszczególnych latach podlega przypuszczalnie dużym wahaniom; obecnie spotyka się go w zimie znacznie rzadziej niż poprzednio (głównie na drzewach szpilkowych, zwłaszcza tujach).

Raniuszek — *Aegithalos caudatus* (L.)

Spotykany zupełnie sporadycznie w zadrzewieniach na peryferiach miasta.

Sikora bogatka — *Parus major* L.

Bardzo pospolita w różnych zadrzewieniach: parkach, skwerach, ogrodach, przy karmnikach; w czasie jesiennych koczowań — wraz z innymi sikorami, czyżkami, kowalikami, gilami i innymi.

Sikora modra — *Parus caeruleus* L.

W zimie spotykana w ogrodach, ogródkach działkowych, parkach — w tych ostatnich przeważnie na brzozech, a także przy karmnikach i śmietnikach; niekiedy obserwuje się ją w stadach wraz z sikorami bogatkami.

Sikora sosnówka — Parus ater L.

Obserwowana jedynie w zimie, niekiedy w koronach tui (możliwe, że tak, jak i dla mysikrólików, czyż, dzwońców i innych drzewa te stanowią nie tylko bazę pokarmową, ale i schronienie przed zimowymi chłodami i wiatrami).

Sikora uboga — Parus palustris L.

Spotykana nieco rzadziej od innych sikor, niekiedy wraz z sikorami bogatkami (ogrody, tuje, różne drzewa i zakrzewienia, przy karmnikach); 29 XI 1971 r. na cmentarzu przy ul. Lipowej obserwowano ją żerującą na jaworach opanowanych przez mszyce (A. Gardawska 1973).

Kowalik — Sitta europaea (L.)

Pojedyncze ptaki obserwowano w różnorodnych zadrzewieniach, na cmentarnych pomnikach, a także przy karmnikach.

*Pełzacz ogrodowy — Certhia brachydactyla Br.**Pełzacz leśny — Certhia familiaris L.*

Pojedyncze ptaki spotykano w okresie zimowym w Ogrodzie Saskim, na cmentarzu przy ul. Lipowej, w Parku Akademickim i innych zadrzewieniach.

Strzyżyk — Troglodytes troglodytes (L.)

Prawie co roku w okresie jesienno-zimowym pojedyncze ptaki spotykano wśród mogił, głównie na cmentarzu przy ul. Lipowej.

Drożdżik — Turdus musicus L.

Jedyna obserwacja: 5 I 1982 r., ogródki działkowe „Podzamcze”, 1 ptak.

Kwiczół — Turdus pilaris L.

Kwiczół najczęściej można obserwować w Lublinie w okresie zimy, kiedy w mniejszych lub większych stadach penetrują zadrzewienia i zakrzewienia, trawniki, płaty bezśnieżnej ziemi; zatrzymują się głównie na jarzębinach, głogach, oliwnikach, dereniu świdwie,

rokitniku, tarninie, irdze oraz różnych ozdobnych drzewach owocowych; całe stada przebywają także pod drzewami, przeszukując ściółkę; bardzo chętnie siadają (przypuszczalnie dla wypoczynku) na wysokie topole.

K o s — *Turdus merula* L.

Bardzo pospolity ptak, spotykany pojedynczo, parami lub po kilka na terenie parków, zieleńców, cmentarzy, ogródków działkowych, w ogrodach przy domach, obok śmietników; częsty także na owocach jarzębiny, głogu, oliwnika i innych oraz wśród opadłych liści, które przewraca w poszukiwaniu pokarmu.

J e m i o ł u s z k a — *Bombycilla garrulus* (L.)

Ten przedstawiciel gości zimowych nie każdej zimy pojawia się w tej samej ilości; w niektórych latach należy do pospolitych i licznych, w innych — prawie go brak. Oprócz jarzębin, których owoce są jego ulubionym pokarmem, odwiedza także wiele innych drzew i krzewów, jak głóg, oliwnik, berberys i inne. Przebywa niekiedy z innymi gatunkami — kosami i kwiczołami, z którymi to obserwowano go 4 XI 1974 r. na żywopłocie głogowym. Stada bardzo chętnie zatrzymują się na wysokich topolach, a na przejeżdżające obok pojazdy mechaniczne są chyba całkiem niewrażliwe.

Z i m o r o d e k — *Alcedo atthis* L.

Pojedyncze ptaki spotykano w okresie zimowym nad wodnymi strugami na wszystkich niemal peryferiach (Wrotków, Sławinek, Park Ludowy — okolice).

D z i ę c i o ł z i e l o n y — *Picus viridis* L.

W dniach 20, 24 I 1979 r. oraz 1—4 II 1984 r. obserwowano ptaki przy ul. Sowińskiego i obok Collegium Biologicum na płatach odtającej ziemi (tu zwykle, w związku z przebiegającymi pod ziemią przewodami ciepłymi, śnieg topnieje najwcześniej); ptaki zajęte były poszukiwaniem pokarmu.

Dzięcioł pstry duży — *Dryobates major* (L.)

Nieliczny, ale dość często spotykany w Ogrodzie Saskim, w Parku Akademickim, Parku Ludowym, na cmentarzu przy ul. Lipowej i innych (nie-raz przy kuźni); widziano go też na belach okorowanego drzewa, leżącego przy Dworcu PKS.

Dzięcioł pstry średni — *Dryobates medius* (L.)

Rzadko spotykany dzięcioł; zarejestrowano nieliczne spotkania w Ogr-odzie Saskim, Parku Ludowym, Parku Akademickim, cmentarzu przy ul. Lipowej.

Dzięciołek (dzięcioł pstry mniejszy) — *Dryobates minor* (L.)

Nieliczny, ale dość często spotykany w okresie zimowym, szczególnie na terenie niedużych ogrodów przydomowych, a także w ogródkach dział-kowych, w większych zadrzewieniach i innych.

Synogarlica turecka — *Streptopelia decaocto* (Friv.)

Należy w okresie zimowym do dominujących gatunków. Wszędzie niemal występuje licznie. Poza domami mieszkalnymi, gdzie zbiera po-karm z parapetów okiennych, balkonów, podwórek, ulic, śmietników itp.; szczególnie licznie (w stadach ponad 100 osobników) gromadzi się obok młynów i magazynów ziarna (Kalinowszczyzna, ul. Młyńska i inne). No-cuje gromadnie, nieraz ze szpakami. Takie większe skupienia nocle-gowe obserwowano przy ul. Buczka (1975—1977) przed Seminarium Du-chownym na jesionach i klonach nad ruchliwą jezdnią, w za-niedbanym sadzie przy ul. Włóczyńskiej, na drzewach Parku Ludowego przy Zajezdni PKS obok Dworca Kolejowego i innych.

B a ż a n t — *Phasianus colchicus* L.

Dosyć często spotykany w ogródkach działkowych, na większych chwa-stowiskach, na polach graniczących z miastem, a także w większych ogra-dach i parkach (Ogród Botaniczny, Park Ludowy).

Kuropatwa — *Perdix perdix* (L.)

W zimie wnika z peryferii do miasta; D. Spalek obserwowała ją nawet w samym centrum Lublina, na Placu Litewskim 21 III 1977 r. Ulubionym miejscem jej przebywania są ogródki działkowe i nieużytki porośnięte chwastami.

Mewa śmieszka — *Larus ridibundus* L.

W okresie zimowym największe skupienia mewy śmieszki obserwowano przy oczyszczalni ścieków: kolektory przy ul. Azaliowej nad Bystrzycą (stada liczące po kilkaset osobników); stada mniejsze i pojedyncze osobniki obserwowano w rozproszeniu wzdłuż Bystrzycy, przy odstojnikach cukrowni, obok Parku Ludowego i w innych częściach miasta.

Kaczka krzyżówka — *Anas platyrhynchos* L.

Nieliczne ptaki spotykano niekiedy na nie zamrożonych zbiornikach wodnych (np. 18 I 1974 r. 3 samce i 3 samice na odstojnikach przy cukrowni, obok Parku Ludowego).

III. GŁÓWNE ASPEKTY ŻYCIOWE PTAKÓW

1. Zdobywanie pokarmu — miejsca żerowania:

a) młyny i kolektory zbożowe (młyn nr 1 i nr 2): — synogarlica turecka, wróbel domowy i inne;

b) oczyszczalnie ścieków (ul. Azaliowa): — mewa śmieszka, gawron i inne;

c) śmietniki: — gawron, wrona siwa, kawka, wróbel, dzierlatka i inne;

d) drzewa i krzewy (z owocami i nasionami) — jarzębina, głóg, oliwnik, dereń świdwa, rokitnik, berberys i inne: gil, jemiołuszka, kos, kwiczoł, dzwonec, grubodziób, szpak i inne; olcha, brzoza, chwastowiska: czyżyk, czeczotka, makolągwa, makolągwa żółtodzioba i inne;

e) chwastowiska: szczygieł, makolągwa, makolągwa żółtodzioba, czyżyk, trznadel, potrzuszcz i inne;

f) trawniki, ziemia: krukowate, kos, kwiczoł, szpak i inne;

g) brzegi wód: mewa śmieszka, gawron, wrona siwa, kawka, zimorodek i inne.

2. Miejsca gromadnych noclegów:

a) gawronów; większe zbiorowiska, np. na drzewach i odstojnikach przy cukrowni; mniejsze — na terenie całego miasta;

b) synogarlic tureckich i szpaków (niekiedy nocujących wspólnie); np. na drzewach przy ul. Buczka w Parku Ludowym itp.

c) wróble (tzw. „sejmy”); np. przy ul. Hanki Sawickiej, Przechodniej i innych: uwaga — miejsca tych „sejmów” są nieraz z roku na rok zmieniane.

3. Koczowania — w skład tych koczujących stad wchodzi zwykle szeregi gatunków: sikory, raniuszki, mysikróliki, czyżyki, pełzacze, kowaliki, dzięciołki; obserwujemy je zwykle w większych nieco zadrzewieniach, w koronach różnych drzew szpilkowych i liściastych.

IV. UWAGI KOŃCOWE I WNIOSKI

1. W latach 1951—1983 obserwowano w Lublinie w okresie zimowym 46 gatunków ptaków na ogólną liczbę zarejestrowanych w tym mieście 109 (3).

2. Nowym zjawiskiem, nie notowanym w zimie na terenie Lublina, są liczne stada koczujących kwiczołów, z których większość — można przypuszczać — należy do gnieźdzącej się już pospolicie w Lublinie populacji miejskiej.

3. Coraz częściej spotyka się w Lublinie w ogródkach działkowych i innych: kosy, bażanty i kuropatwy; te ostatnie wnikają niekiedy w samo centrum miasta.

4. Głównym źródłem pokarmu dla ptaków są w tym okresie: a) kolektory: mewa śmieszka, gawron, kawka, b) śmietniki: krukowate, wróble, c) ogródki działkowe: kuropatwa, bażant, gawron, d) owoce i nasiona wielu drzew i krzewów: gil, jemiołuszka, kos, kwiczoł, dzwonec, szpak i wiele innych.

5. Liczebność niektórych gatunków w okresie zimy w poszczególnych latach ulega dużym wahaniom, np. takich, jak: gile, jemiołuszki, czeczotki, makolągwy żółtodziobe, czyżyki i mysikróliki.

6. Do najrzadziej spotykanych ptaków należy zaliczyć śnieguły — obserwowane jedynie w r. 1952 oraz bardzo rzadko pojawiające się raniuszki.

7. O ile „sejmy” wróble odbywają się w kilku miejscach miasta, zmienianych w poszczególnych latach (o czym była mowa wyżej), to gromadne noclegi gawronów od szeregu lat mają miejsce na drzewach i odstojnikach cukrowni przy Parku Ludowym.

8. Warte też podkreślenia są wspólne gromadne noclegi synogalic tureckich i szpaków na drzewach przy latarniach bardzo ruchliwej ul. Buczka (lata 1975—1977).

9. Należy zakładać w odpowiednich miejscach karmniki dla ptaków; w Lublinie prawie ich nie ma; szczególnie potrzebne byłyby one s i k o r o m.

PIŚMIENNICTWO

1. Riabinin S.: Ptaki Lublina w latach 1951—1956. Ochr. Przyr. 26, 419—449 (1959).
2. Riabinin S.: Zmiany awifauny Lublina w latach 1951—1969. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio C 28, 265—290 (1973).
3. Riabinin S., Olearnik M.: Zmiany awifauny Lublina w latach 1951—1983. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio C 40, 133—143 (1985).

РЕЗЮМЕ

Статья содержит материалы по зимней биоэкологии птиц города Люблина; в этот период (1951—1983 гг.) зарегистрировано 46 видов на общее количество 109 видов. Главные результаты наблюдений содержатся в главе „Обзор наблюдаемых видов”. Авторы отмечают наиболее существенные явления биоэкологии птиц в исследуемый период: условия питания, групповые ночлеги и др. Сконстатировано, что численность типично зимних видов, таких как снегирь, свиристель, обыкновенная чечетка, горная чечетка, желтоголовый королек, чиж, подлещит в разные годы значительным колебаниям. В польской орнитологической литературе до сих пор отсутствуют публикации, посвященные авифауне городов в зимний период. Авторы считают, что такие исследования необходимы для более детального изучения сезонных изменений в жизни урбиценозов. Настоящая работа является частью исследований авторов над птицами города Люблина.

SUMMARY

The paper contains materials for bioecology of birds of Lublin in winter season; in winter (1951—1983) there were recorded 46 species, among the total number 109. Attention was paid to the most important factors in bioecology of birds in the investigated period: conditions of procuring food, collective places to sleep, etc. It was found that some typically "winter" species such as bullfinch (*Pyrrhula pyrrhula*), bohe-waxwing (*Bombycilla garrulus*), redpoll (*Acanthis linaria*), linnet (*Acanthis cannabina*), goldcrest (*Regulus regulus*), siskin (*Carduelis spinus*) occur very irregularly as regards their number: in some years their flocks are very big, in the others — they are very few. There are no Polish publications concerning the avifauna of towns in winter period; the presented materials fill thus the gap. The problem deserves further discerning studies for more detailed knowledge of avifauna of towns and of whole urban coenoses in various seasonal aspects. This paper is also a continuation of the author's studies on Lublin avifauna.

